

7. Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/> (дата звернення: 19.05.2026).

МЕЛЬНИК Таміла,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права і свободи людини є визначальною цінністю сучасної демократичної держави та становлять основу конституційного ладу України. Їх гарантування закріплює соціальну спрямованість держави, визначає межі владного втручання та виступає критерієм легітимності державної політики. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України та запровадження правового режиму воєнного стану питання забезпечення конституційних прав людини набуває особливої складності, оскільки держава змушена одночасно гарантувати безпеку, оборону та дотримання прав людини.

Воєнний стан як особливий правовий режим не означає припинення дії Конституції України або автоматичного звуження правового статусу особи. Навпаки, він передбачає функціонування держави на основі Конституції, але з можливістю тимчасового обмеження окремих прав і свобод у тій мірі, в якій це є необхідним для забезпечення оборони держави, захисту територіальної цілісності, громадської безпеки та життя населення [6]. Таким чином, обмеження прав не є самоціллю держави, а виступає виключним інструментом реагування на надзвичайні загрози.

Ключове значення у цьому контексті має стаття 64 Конституції України, яка встановлює конституційні межі допустимого обмеження прав і свобод. Вона передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть

встановлюватися окремі обмеження прав, але виключно із зазначенням строку їх дії та на підставі закону. Водночас Конституція містить перелік прав, які мають абсолютний характер і не можуть бути обмежені за жодних обставин, що відповідає міжнародним стандартам у сфері прав людини [4].

Особливу роль у сучасних наукових дослідженнях відіграє питання балансу між національною безпекою та правами людини. Українські науковці наголошують, що навіть в умовах війни держава не звільняється від обов'язку дотримуватися принципу верховенства права. Так, Данильян О. Г. та Дзьобань О. П. підкреслюють, що будь-які обмеження прав повинні бути юридично визначеними, необхідними та пропорційними, а також підлягати ефективному судовому контролю [1]. Вони звертають увагу, що саме судова влада виступає ключовим гарантом недопущення зловживань з боку виконавчих органів у період дії воєнного стану.

У науковій літературі також наголошується на ризиках надмірної концентрації владних повноважень у виконавчих органах під час війни. Це може призводити до потенційного обмеження прав людини без належного контролю, що є небезпечним для демократичного розвитку держави. У цьому контексті особливо важливою є роль інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль у сфері дотримання прав і свобод.

Маркович Х. М. акцентує увагу на тому, що навіть в умовах воєнного стану людська гідність залишається незмінною та абсолютною цінністю, яка не може бути знецінена жодними державними рішеннями [5]. Автор підкреслює, що саме повага до людської гідності є критерієм цивілізованості держави, а її порушення призводить до втрати довіри як всередині країни, так і на міжнародному рівні.

Метою дослідження є поглиблений аналіз конституційно-правових гарантій прав людини в умовах воєнного стану в Україні, визначення меж

допустимого втручання держави у права людини, а також характеристика національних і міжнародних механізмів їх захисту.

Правову основу гарантій прав людини становлять Конституція України [4], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [6], а також міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, зокрема Європейська конвенція з прав людини та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2; 3]. Вони формують багаторівневу систему правового захисту, яка поєднує національний і міжнародний механізми гарантування прав людини.

Відповідно до статті 64 Конституції України, обмеження прав і свобод допускається лише в умовах воєнного або надзвичайного стану та виключно на підставі закону. При цьому забороняється обмеження найбільш фундаментальних прав, серед яких право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, презумпція невинуватості та інші базові гарантії [4].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» деталізує механізми реалізації владних повноважень у період війни та визначає перелік можливих тимчасових обмежень прав і свобод. Серед них: обмеження свободи пересування, запровадження комендантської години, обмеження свободи слова в частині військової інформації, регулювання діяльності медіа, обмеження права на мирні зібрання, а також можливість примусового відчуження або реквізиції майна для потреб оборони держави [6].

Водночас будь-які обмеження повинні відповідати принципу пропорційності, який є ключовим у практиці конституційного та міжнародного правосуддя. Це означає, що держава повинна довести необхідність втручання, відсутність менш обмежувальних альтернатив та відповідність меті захисту національної безпеки [1]. Принцип пропорційності є також базовим критерієм оцінки рішень держави Європейським судом з прав людини.

Європейська конвенція з прав людини (стаття 15) передбачає право держави на відступ від зобов'язань у разі війни або надзвичайної ситуації, однак лише у межах суворої необхідності та за умови офіційного повідомлення Ради Європи [2]. При цьому навіть у режимі дерогації забороняється порушення абсолютних прав, таких як заборона катувань, рабства та позбавлення права на життя у позасудовому порядку.

Україна, попри складні умови воєнного стану, продовжує залишатися учасницею міжнародної системи захисту прав людини та визнає юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Це означає, що громадяни України зберігають право на міжнародний захист у випадку порушення їхніх прав державою.

Особливе значення в умовах воєнного стану має система гарантій запобігання зловживанням владою. До неї належать: незалежна судова влада, парламентський контроль, діяльність прокуратури, інститут омбудсмана та міжнародні моніторингові механізми. Данильян О. Г. і Дзьобань О. П. підкреслюють, що саме багаторівнева система контролю дозволяє зберегти баланс між безпекою держави та правами людини [1].

Механізми захисту конституційних прав і свобод в Україні включають:

- судовий захист (ст. 55 Конституції України), який гарантує право кожної особи оскаржити дії органів влади;
- звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як інституційного гаранта конституційних прав;
- можливість подання індивідуальних заяв до Європейського суду з прав людини після вичерпання національних засобів захисту;
- відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями чи діями органів державної влади [4].

Отже, система гарантій прав людини в умовах воєнного стану є складним багаторівневим механізмом, що поєднує конституційні, законодавчі та

міжнародно-правові інструменти. Її ефективність залежить від реального дотримання принципів верховенства права, законності, пропорційності та судового контролю.

У підсумку слід зазначити, що навіть в умовах війни Україна зберігає орієнтацію на європейські стандарти прав людини. Подальший розвиток системи гарантій потребує посилення інституційної спроможності судової влади, удосконалення механізмів парламентського контролю, цифровізації доступу до правосуддя та активізації міжнародної співпраці у сфері захисту прав людини.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз практики ЄСПЛ щодо справ, пов'язаних із воєнними конфліктами, а також оцінка ефективності національних механізмів захисту прав людини в умовах тривалого воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2025. № 1(52). С. 9–21. <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/324649-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-752878-1-10-20250312.pdf> (дата звернення: 12.05.2026)
2. Європейська Конвенція з прав людини. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 14.05.2026).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.96. р. № 254/96. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=1> (дата звернення: 13.05.2026).
5. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітичне-порівняльне правознавство*/ редкол.: Ю. М.

Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2023. №4. С. 95-99.

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 04.03.2026 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/comp20230709> (дата звернення: 11.05.2026).

МИКУЛІНА Марина,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України проблема внутрішнього переміщення населення набула особливої актуальності. Воєнний стан, активні бойові дії, тимчасова окупація окремих територій та постійна загроза життю і безпеці громадян зумовили значне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Мільйони громадян були змушені залишити місця свого постійного проживання та переміститися до більш безпечних регіонів України.

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, які законно перебувають на території держави та мають право на постійне проживання в Україні. Така особа була змушена залишити своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, прояви насильства, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного походження, а також з метою уникнення їхніх негативних наслідків [4].